

Bergsmän i jordbruksbygd

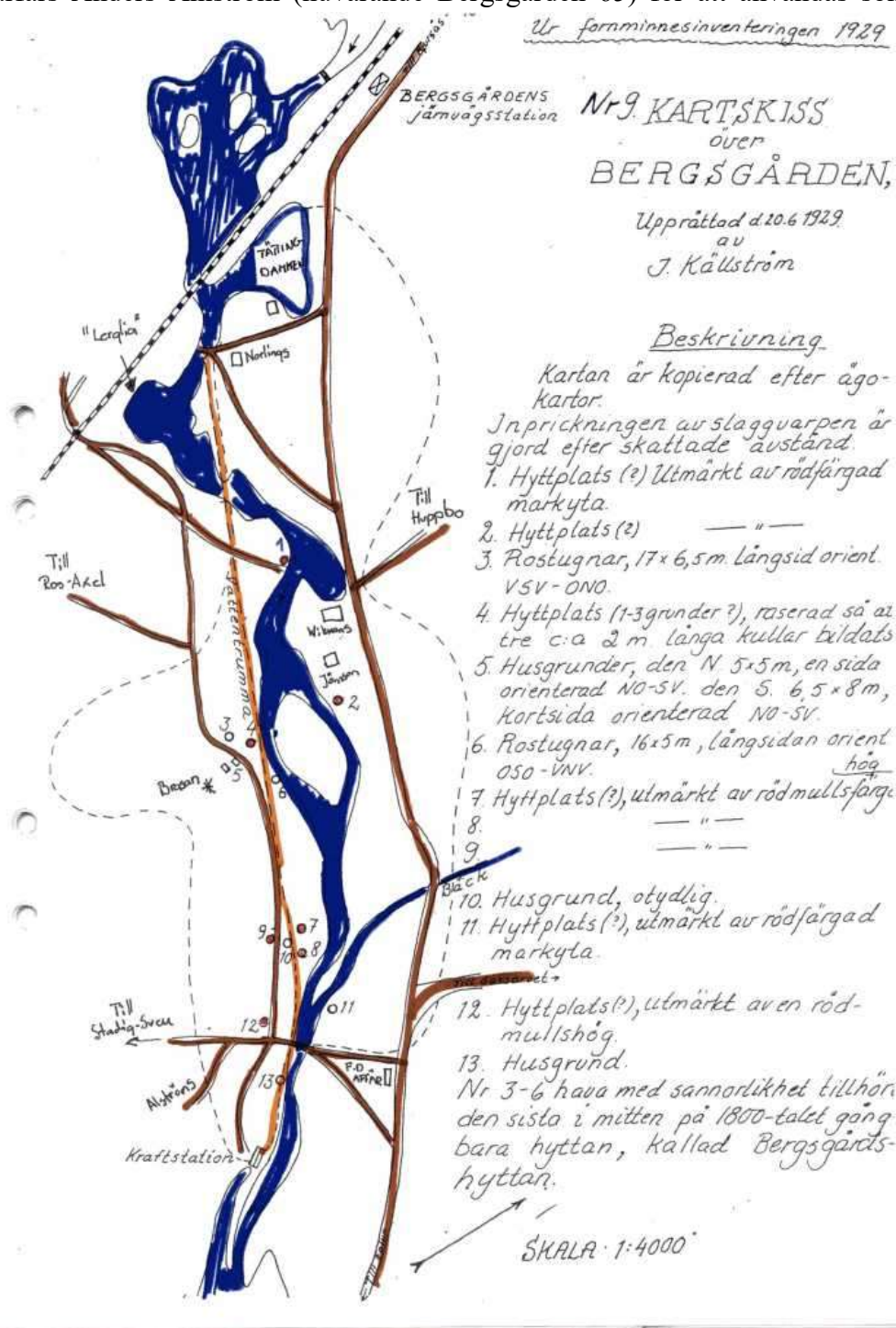
I det nutida Bergsgården finns tre bergsmansgårdar: Gassarvet, Varbo och Botäkt. Det är heller ingen tvekan om var bergsmansgården i Slättmyra låg. Gården revs visserligen för att ge plats åt en utbyggnad av Lindsbergs fattighus, men intrycket av bergsmansgård består i det imponerande Lindsbergs bedagade charm. Bergsmansgården i själva Bergsgården är ett minne blott och bergsmansgårdarna Nygården och Järgarvet är det osäkert var de låg. Men, även om gruvan inte i lika stor utsträckning som tidigare präglar byn Bergsgården under 1800-talet så är en hytta ännu verksam.

Bergsgårdshyttan

Från Bergsgårdshyttan, också kallad den Everströmska hyttan, finns något så ovanligt som detaljerade intervjuer med den siste hyttarbetaren. Under åren 1932-33 görs en arkeologisk utgrävning av hyttan och i samband med denna genomför John Nihlén, ingenjör Gustaf Hessén och Alvar Silow flera intervjuer med Karl Källström, koppbergslagens kanske siste levande hyttarbetare. En av intervjuerna görs på plats vid den utgrävda hyttan. Karl Källström var född den 13 februari 1843 och är vid intervjutillfällena ungefär nittio år gammal. Karls far arbetade vid Bergsgårdens hytta och när Karl fyllt tio började han också arbeta där. Han kom att stanna som hyttarbetare i tio års tid och trots att det vid intervjutillfällena är sjuttio år sedan han lämnade yrket som hyttarbetare kan han i detalj redogöra både för tekniska detaljer och de mänskliga aspekterna av arbetet. Vi lämnar här de tekniska aspekterna av koppbergringen därhän och koncentrerar oss på livet som hyttarbetare i Västerås bergslag vid mitten av 1800-talet.

När Karl Källström började arbeta vid Bergsgårdens hytta ägdes den gemensamt av fyra delägare (rådman J.G. Ihrman och hans bror samt Everström och kronfogden Bergsten), men den övertogs senare av Everström – därav namnet den Everströmska hyttan. Hyttan var en stor arbetsplats, som mest arbetade ett fyrtiotal män vid ugnarna och i varpet, alltså med att gräva och frakta slaggvarp. Under Källströms tid vid hyttan smältes enbart slaggvarp, smältningen av malm hade redan upphört. I hyttan arbetade smältare, två per skift, och rostvändare, som slog sönder stenarna mellan varje vändrostning, samt bokare, som slog sönder slaggen. Smältarna arbetade i skift och skiftbyte skedde kl. 10 på kvällen, kl. 4 på morgonen samt kl. 12 vid middagen. Huvudsmältare var Karlsten och Norman, rostvändare Anders Dahlberg från Sundborn och kolbärare Petter Dahlrot från Tomsarvet. Smältarna bodde i hyttkammaren, där de sov i väggfasta våningssängar. Maten lagades i samma rum. Arbetet i hyttan började kl. 6 på morgonen och pågick fram till kl. 19 på kvällen, med en halvtimmes rast för frukost och en timmes rast för lunch. På lördagarna slutade man kl. 18. På vintern gick man efter dagsljuset. Vid hyttan fanns också ett hyttkontor, bestående av ett rum med två fönster och ett tillbyggt enkelt träskjul. I skjulet hade patron Everström matvaror (mest sill och mjöl) och snus som såldes till hyttarbetarna för en billig penning. Ingen kontantbetalning förekom, utan summan som handlades för räknades av vid följande löning. När hyttan avvecklades köptes kontorshuset

av Lärfars Anders Ahlström (nuvarande Bergsgården 65) för att användas som bryggghus.

John Nihlén, en av forskarna som intervjuat Källström, är uppenbart berörd av mötet med den gamle hyttarbetaren och har i slutet av sina i övrigt ganska tekniska anteckningar lagt till mer av en personlig reflektion. Nihlén skriver:

”[Källströms] berättelse var inte glänsande, men de styckvis lämnade uppgifterna sammansatta av kalla och enkla fakta, som en utgrävare traktar efter och utan vilken ingen kulturhistoria kan skrivas. Källström representerar en tid som redan är historisk. Han är själv ett slags fornminne från en epok, som hade många starka sidor: välgörande enkelhet i livsföringen, en storartad idoghet, en sund gruppsolidaritet, förnöjsamhet även vid fullgörandet av de små uppgifterna i samhället. [...] Av de gamles teknik har vi

intet att lära. Den är för oss endast av s.k. historiskt intresse, men av deras andliga arv ha vi mycket att lära, det har historiskt värde i det ordets rätta bemärkelse, ity att historia också är vetenskapen om människan.”

Från den minst 600-åriga hyttverksamheten i Västeråns bergslag återstår idag, förutom de stora slagghögarna, en hyttruin efter Tubvägen (framgrävd vid den arkeologiska undersökningen 1932-33) och huset som användes som hyttkontor vid Bergsgårdshyttan.

Rödsotsepidemi 1809

Även om hyttverksamheten i byn har avtagit har fortfarande många bybor sin utkomst från Falu gruva, i synnerhet bland de boende i Gassarvet. Den tydliga anknytningen mellan Falu gruva och Bergsgården syns under 1800-talets första decennium på ett tragiskt sätt i dödboken. I mars 1809 startar en rödsotsepidemi i Korsgården. Rödsot är en äldre beteckning för dysenteri, en akut tarminflammation orsakad av bakterier, som är mycket smittsam. Bland barn är dödligheten i sjukdomen hög och möjligheterna till behandling begränsade⁵⁷. I en provinsialläkarrapport från 1861 skriver doktor C.A. Küler i Falun att de som insjuknat i dysenteri ”ha blifwit behandlade med en blandning af olja, ättika och engelskt salt hvilken blandning efter min tillsägelse på Sockenapotheket tillhandahölls; och skall werkan af detta medel i allmänhet varit mycket tillfredsställande”. Femtio år tidigare är behandlingarna ännu mer begränsade och smittsamheten märks tydligt i dödboken. Det går att spåra epidemin från Korsgården via gruvarbetarstadsdelarna i Falun till Bergsgården. I Bergsgården blir Gassarvet, med sitt omfattande utbyte med gruvan, hårdast drabbat. Under september 1809 dör sju barn i Gassarvet, av byns totalt tjugofyra barn under tolv år. Gruvarbetaren Daniel Lodéns tioåriga dotter Maria och knappt treåriga son Anders dör båda med bara ett par dagar mellanrum och läggs i samma kista.

180. Elisabet föm Gassarvet.	1799. den 14 ^{de} Juli.	Gruvarbetaren Lodéns Barn.	Daniel	Andersson	Rödsot	Den 9 Septem. ber.	10 ^{de} 2 ^{de}	av. för Bergsgård Den 17 Septem ber. för middagens
181. Anders föm Gassarvet.	1806 den 18 ^{de} November	Dets. Dets. son och sals. med förskrämda		Andersson	Rödsot	Den 11 Septem. ber.	10 ^{de} 2 ^{de}	Följda. Sammas Kista
182. Catharina Gassarvet.	1802 den 18 ^{de} Mars	Gruvarbetaren Lodéns Barn.	Anders	Johansson	Rödsot	Den 9 Septem. ber.	7 ^{de} 10 ^{de}	Följda med Lodéns Barn.
183. Christina föm Gassarvet.	1802 den 16 ^{de} December	Gruvarbetaren Lodéns Barn.	Kans Jänsson	Koprwills	Rödsot	Den 10 Septem. ber.	9 ^{de} 10 ^{de}	Följda med den Efton Barns. Barn.
184. Johan Gustaf fö. Gassarvet.	1805 den 15 ^{de} Mars	Gruvarbetaren Lodéns Barn.	Eri Espen	Räcker	Rödsot	Den 13 Septem. ber.	7 ^{de} 9 ^{de}	Den 17 Septem ber. Kl. 6 eftermiddagen.
185. Margareta Elisabet föm	1799 den 31 Mars	Smältaren Dotter på Gamleborgs.	Eri Espen	Svedstjems	Rödsot	Den 15 Septem. ber.	10 ^{de} 12 ^{de}	Den 14 Septem ber mellan Röringarna.
186. Johan föm Gassarvet.	1797 den 11 Junii	Gruvarbetaren Bergs Sön.	Johan	Gorsson	Rödsot	Den 17 Septem. ber.	19 ^{de} 21 ^{de}	Den 14 Septem ber. Kl. 10 förmiddagen.

En familjetragedi

I en kort anteckning i en husförhörlängd från 1827-1836 göms vad som med all sannolikhet är en familjetragedi. Änkan Elisabet Danielsdotter Berg (f. 1782) och dottern Elisabet (Lisa) (f. 1808) uppges båda fått ”undergå uppenbar kyrkoplikt för delaktighet i barnamord” och döms dessutom till ”24 ris”.⁵⁸ Dottern Lisa döms dessutom till två års tukthus. Vad är det då som har

⁵⁷ Idag behandlas dysenteri med antibiotika.

⁵⁸ Stora Kopparberg AIB:7 (1827-1836) Bild 286 / sid 265 (AID: v131718.b286.s265, NAD: SE/ULA/12231)

hämt? Dödsboken från perioden ger oss lite mer ledtrådar. Där framgår att Lisa Anderströms son från Bergsgården mördats av modern och mormodern.⁵⁹

Utdrag ur dödboken för Stora Kopparbergs socken.

Men, låt oss ta ett steg tillbaka för att få lite mer sammanhang kring familjen. Elisabet Danielsdotter Berg gifter vid 22 års ålder med den två år äldre Johan Anderström. Knappt två månader efter vigseln föds parets första barn, dottern Brita Catharina. Elisabet och Johan får sedan ytterligare fyra barn: Lisa (f. 1808), Daniel Isac (f. 1811), Christina (f. 1814) och Anna (f. 1816).⁶⁰ När yngsta dottern Anna bara är fyra månader gammal dör fadern Johan, av "feber". Han är då 36 år gammal.⁶¹ Elisabet blir alltså änka vid 34 års ålder, med fem barn under tolv år. Bara drygt tre år gammal avlider dottern Christina i kikhosta.⁶² Dottern Brita Catharina börjar vid 18 års ålder arbeta som piga vid Sveden. Dottern Anna flyttar vid nio års ålder in hos gruvarbetaren Jan Jansson Berg och hustrun Catharina Källström med familj i Östanfors.⁶³ Gissningsvis hade Elisabet som ensamstående mor svårt att försörja alla tre barnen. Anna Anderström kommer att leva ett kringflackande liv. Hon arbetar som piga och flyttar upprepade gånger mellan Falun, Bjursås och Sundborn. Ofta bor hon ett år eller mindre på varje plats. År 1845 föder hon den "oäkta" dottern Johanna, som dör bara omkring en månad gammal. Två år senare föder hon ytterligare en oäkta dotter, Anna Kristina. Anna Anderström dör i Falun vid 77 års ålder.

Husförhörslängd, med anteckningar om Elisabets och Lisas straff för barnamord.

⁵⁹ Stora Kopparberg F:3 (1831-1857) Bild 25 (AID: v131788.b25, NAD: SE/ULA/12231)

⁶⁰ Stora Kopparberg AIb:4 (1807-1816) Bild 226 / sid 199 (AID: v131715.b226.s199, NAD: SE/ULA/12231)

⁶¹ Stora Kopparberg F:2 (1799-1830) Bild 179 (AID: v131787.b179, NAD: SE/ULA/12231)

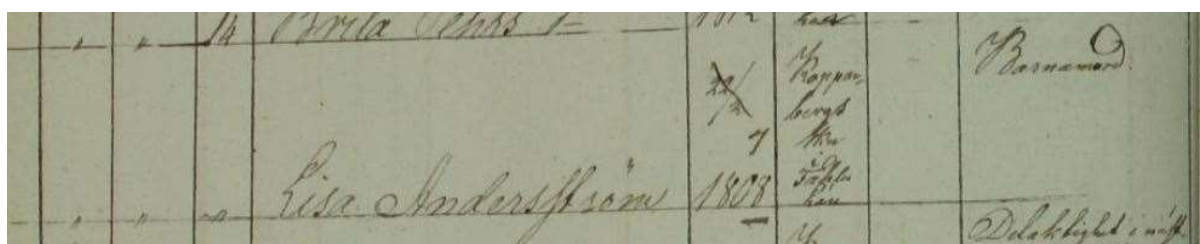
⁶² Stora Kopparberg F:2 (1799-1830) Bild 188 (AID: v131787.b188, NAD: SE/ULA/12231)

⁶³ Stora Kopparberg AIb:5 (1817-1826) Bild 2380 / sid 213 (AID: v131716a.b2380.s213, NAD: SE/ULA/12231)

Elisabet gifter aldrig om sig och bor kvar i Bergsgården med dottern Lisa och sonen Daniel Isac. År 1833 gifter sig Daniel Isac med Brita Zätherström och de får under de följande två åren två barn. Daniel Isac och familjen bor kvar hos modern och familjen har åtminstone i perioder också en piga, så troligtvis har de inte det alltför dåligt ställt. Från mantalslängden framgår att ingen i familjen nyttjar tobak, vilket annars är vanligt i byn att man gör, och att ett par av kvinnorna i familjen har mindre persedlar i siden. Precis som de flesta andra allmogefamiljer i byn nyttjar man inte vin, kaffe eller te. Inte heller skattar man för kortspel eller brännvinspanna. En ganska vanlig familj, i en ganska vanlig by. Men 1833 händer något: Den ogifta Lisa blir gravid. Hon föder en son, som mördas av modern Lisa och mormodern Elisabet. Är det skammen och stigmatiseringen som driver kvinnorna till detta? Eller är det fattigdom och rädsla för att inte kunna mätta ännu en mun? Det kan vi så klart inte veta, men det finns i alla fall inget i källorna som tyder på att familjen varit exceptionellt fattig. Lisa och Elisabet döms för mordet och under 1800-talet är barnamord det vanligaste brott kvinnor döms till fängelse för (särskilt vanligt är det trots allt inte, enligt forskning sker ca ett barnamord per län och år).⁶⁴

Elisabet och Lisa döms båda till "uppenbar kyrkoplikt". Detta innebar att den straffade under högmässan fick gå upp på pliktballen för att inför församlingen erkänna skuld och betyga sin ånger. Därefter fick brottslingen formellt förlåtelse och upptogs åter i församlingen. Skamstraff av denna typ fanns kvar i Sverige fram till 1855. Elisabet och Lisa dömdes även till "24 ris". Spöstraff och ris var kroppsstraff som utdömdes för en rad olika brott, män piskades med spö, kvinnor med ris. Det högsta straffet var 40 par spö eller 30 par ris. Vid verkställande av straffet hängdes den dömd fast i halsjärn vid en skampåle och kläddes i livstykke av läder som täckte mage och bröst, men lämnade övre delen av ryggen fri. Den dömd fick inte heller skyla sitt ansikte, utan skulle gå att känna igen för åskådarna.⁶⁵

Elisabet, som vid prygelns var drygt 50 år gammal klarade, klarade inte påfrestningen som att utsättas för 24 par ris var, utan avled strax efter att straffet verkställts. Den 26-åriga Lisa överlevde och dömdes även till två år på tukthus, där fångar genom sträng disciplin och ordnad sysselsättning skulle göras till nyttiga samhällsmedlemmar.

Utdrag ur församlingsboken för Norrmalms kvinnofängelse.

Efter att ha avtjänat två år vid Norrmalms kvinnofängelse i Stockholm återvänder Lisa Andersström till Bergsgården.⁶⁶ Hon bor då med broder Daniel Isacs familj. Brodern dör 1862,

⁶⁴ <https://sverigesradio.se/artikel/4055334>

⁶⁵ <https://www.rogpe.se/straff.php>; <https://sv.wikipedia.org/wiki/Kyrkoplikt>; <https://fyr.org/wiki/index.php/Straff>

⁶⁶ Centralfängelset på Norrmalms kyrkoarkiv (A, AB) AIa:2 (1822-1835) Bild 242 / sid 237 (AID: v84204.b242.s237, NAD: SE/SSA/0034B)

drygt 50 år gammal, och Lisa står därefter antecknad som fattighjon.⁶⁷ Lisa Anderström bor kvar i Bergsgården resten av livet, i den sista husförhörslängden är det preciserat att hon bor i Järgarvet och det verkar som hon då delar hushåll med de likaledes fattiga Elisabeth Helena Fahlström (f. 1828) och Johanna Kristina Boberg (f. 1822).⁶⁸ Lisa Anderström avlider vid 85 års ålder i november 1893. Som dödsorsak uppges helt enkelt ålderdom.⁶⁹

Familjen Anderström

Under mitten av 1700-talet bebos bergfrälseegendomen Bergsgården av bergsrådmannen Anders Andersson Anderström och hustrun Gunborg Ström. År 1745 föds parets första barn, dottern Helena, sju år senare sonen Daniel. Genom att följa de båda syskonen och deras ättlingar framåt i tiden ges en god illustration av klassamhället i 1700- och 1800-talens Bergsgården – och att utan sociala skyddsnet faller den som faller hårt.

Helena Anderström gifter sig vid 17 års ålder med bergsmannen Johan Ihrman och tillsammans får de 21 barn, bl.a. Johan Gustaf Ihrman (född 1779). Precis som fadern var också Johan Gustaf Ihrman bergsman vid Stora Kopparberget och likt morfadern så småningom också bergsrådman i Stora Kopparbergs gruvrätt i Falun. Det går bra för Johan Gustaf, förutom bergfrälseegendomen Bergsgården äger han också fastigheter i Varbo och Stallgården, en gård i Falun och del i en hytta i Östanfors. Inför giftermålet med Catharina Brandberg bygger Johan Gustaf en ny ståtlig byggnad på egendomen i Bergsgården, den som senare ska kallas Bergsgårdens herrgård.⁷⁰ På Bergsgårdens herrgård växer parets barn upp, bland dem sönerna Johan Fredric och Theodor, vilka båda kommer att studera. Johan Fredric blir medicine doktor vid Uppsala universitet och kommer sedan att arbeta som provinsialläkare i Eskilstuna. Theodor disputerar också och arbetare som justerare vid generallantmäteriet i Stockholm.

Det var den ena syskongrenen, men hur går det då på den andra? Helenas lillebror Daniel Anderström gifter sig med Catharina Hedenblad och de får tre söner och en dotter. När Daniel Anderström avlider 1804, 52 år gammal, av lungrot⁷¹, förefaller det från bouppteckningen som att affärerna är i oordning. Johan Gustaf Ihrman, alltså Daniels systerson, är skyldig dödsboet pengar för en försäljning av en hytta som ärvts från Daniels och Helenas far. Men mest är Daniel Anderström skyldig andra människor pengar och sammantaget finns vid bouppteckningen skulder i boet.⁷² Inget arv att hoppas på för barnen, alltså.

⁶⁷ Stora Kopparberg Alb:10 (1857-1866) Bild 183 / sid 169 (AID: v131721.b183.s169, NAD: SE/ULA/12231)

⁶⁸ Stora Kopparberg Alb:9 (1847-1856) Bild 304 / sid 284 (AID: v131720.b304.s284, NAD: SE/ULA/12231); Stora Kopparberg Alb:10 (1857-1866) Bild 183 / sid 169 (AID: v131721.b183.s169, NAD: SE/ULA/12231); Stora Kopparberg Alb:13 (1867-1876) Bild 193 / sid 164 (AID: v131724.b193.s164, NAD: SE/ULA/12231); Stora Kopparberg Alb:14 (1877-1882) Bild 239 / sid 221 (AID: v131725.b239.s221, NAD: SE/ULA/12231); Stora Kopparberg Alb:16 (1882-1888) Bild 29 / sid 17 (AID: v131727.b29.s17, NAD: SE/ULA/12231); Stora Kopparberg Alb:19 (1888-1897) Bild 376 / sid 345 (AID: v131730.b376.s345, NAD: SE/ULA/12231)

⁶⁹ Stora Kopparberg F:7 (1883-1894) Bild 62 / sid 118 (AID: v131792.b62.s118, NAD: SE/ULA/12231)

⁷⁰ Uhlin, Lisbet (2008). Mor till tjuoen barn. I Götlid, Anna (red) "Vid bergsmannens sida".

⁷¹ Stora Kopparberg (W) F:2 (1799-1830) Bild 68 (AID: v131787.b68, NAD: SE/ULA/12231)

⁷² Kopparbergs och Aspeboda tingslags häradsrätt (W) FII:1 (1779-1843) Bild 1900 / sid 156 (AID: v205676a.b1900.s156, NAD: SE/ULA/10595)

Bergsgårdens herrgård.

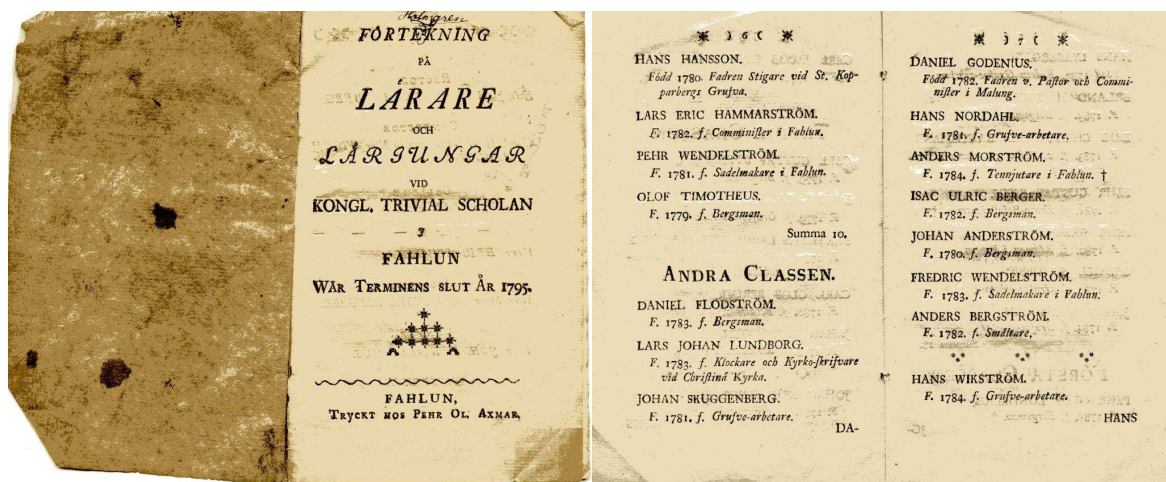
Äldste sonen, Anders Anderström, verkar dock ha rätt upp det för sig på egen hand. Han står skriven som “handlande” och gifter sig med Elisabet Wiberg. De bor tillsammans i Djurbäck, strax nordväst om Bäckehagens herrgård (utmärkt med B på kartan nedan).

Tio dagar efter tredje dotterns födelse avlider Elisabet 27 år gammal i sviterna efter förlossningen.⁷³ Deras dotter Maria Charlotta (f. 1808) förblir ogift och bor kvar i Bergsgården livet ut. Hon dör vid 78 års ålder 1886. I husförhörlängderna är den vuxna Maria Charlotta beskriven som “mamsell”, en beteckning på ogift kvinna som kommer från franskans mademoiselle och användes för kvinnor ur de högre samhällsklasserna.

⁷³ Stora Kopparberg (W) F:2 (1799-1830) Bild 102 (AID: v131787.b102, NAD: SE/ULA/12231)

Daniel Anderström och Catharina Hedenblads yngste sonen Daniel Gustaf (f. 1784) och dotter Christina Elisabeth (f. 1789) förblir båda ogifta och bor kvar i Bergsgården livet ut. Christina Elisabeth beskrivs i en husförhörslängd som "jungfru", även det ett sätt att särskilja ogifta kvinnor ur de högre samhällsklasserna – kvinnor ur allmogen betecknas just bara som "ogifta". Vid Maria Charlottas dop är både Daniel Gustaf och Christina Elisabeth (eller Stina Lisa, som hon kallas) faddrar. Det är däremot inte den näst äldste brodern, Johan Anderström (f. 1780).⁷⁴ Nu kanske man inte ska läsa in för mycket i det, men faktum är att livet utvecklar sig mycket annorlunda för Johan och hans familj än för syskonen och kusinerna. Johan läser vid trivialskolan i Falun, vilket vid denna tidpunkt var få förunnat, men sedan går det utför för hans familj.

Johan Anderström gifter sig med Elisabeth Danielsdotter Berg, men avlider bara 36 år gammal av feber och lämnar Elisabeth som änka med fem barn under 12 år. Av någon anledning drivs Elisabeth och dottern Lisa till att mörda den ogifta Lisas son. Och samtidigt som detta sker lever Lisas tremänningar Johan Fredric och Theodor Ihrman på Bergsgårdens herrgård – drygt en kilometer bort. Att de var medvetna om släktskapet tar jag för sannolikt och det är ju inte utan att man undrar hur relationen mellan Johan Anderströms familj och kusinen Johan Gustaf Ihrmans familj var. När Lisa Anderström återvänder till Bergsgården efter avtjänat straff vid Norrmalms kvinnofängelse bor hon livet ut i samma lilla by som sin kusin Maria Charlotta Anderström. Lisa är dömd barnamöderska och fattighjon, Maria Charlotta "mamsell". Hälsade de på varandra när de möttes på byn, tro?

Lisa avlider 1883, Maria Charlotta 1886. Och där slutar historien om Anderströms i Bergsgården. Efter Maria Charlottas död 1886 finns ingen med namnet Anderström kvar i byn.

En by i Svea rike

Många av det tidiga 1800-talets Bergsgårdsbor lever hela sina liv i byn, men in- och utflyttningen till byn ökar stadigt. För att flytta eller resa inom landet behövs dock fortfarande ett inrikespass. I passen framgår var personen bor och vart den ska, men omyndigheterna

⁷⁴ Stora Kopparberg (W) C:6 (1797-1823) Bild 115 / sid 110 (AID: v131764.b115.s110, NAD: SE/ULA/12231)

beslutade också vilken resväg som skulle tas och hur länge passet skulle vara giltigt.⁷⁵ Bland födelseorterna är främst andra socknar i Dalarna representerade, som Norrbärke, Husby, Stora Tuna och Grangärde, men enstaka personer är födda i andra landskap, som Närke och Östergötland. Runt sekelskiftet 17/1800 flyttar ett flertal personer från Bergsgården till Stockholm. Sockensmeden Johan Hedman är född i Gävle, hustrun Margareta Åsberg har gjort en kortare flytt. Hon är född i Uggelvik. Mest frekvent flyttar pigor och drängar. Pigan Stina Christoffersdotter är född år 1800 i Järna, hon flyttar 1821 till Bergsgården från Aspeboda och året efter fortsätter hon till Norrbärke.

Det typiska Bergsgårdsbo under det tidiga 1800-talet är sannolikt född i byn eller en närliggande socken, men träffar i byn människor från olika delar av Dalarna och andra landskap i Mellansverige. Hen har alltså förmodligen en känsla av att vara medborgare i Sverige, en känsla som kan förstärkas av berättelser om och från de bybor som varit i rikets tjänst på andra håll i landet och i världen. Anders Johansson Fahlström (f. 1762) och sonen Erik Gustav Fahlström (f. 1797) arbetar båda med bygget av Göta kanal och fadern avlider under kanalbygget. Gassarvsbon Erik Johansson dör i fält 1808, 24 år gammal. Troligtvis dör han i Finska kriget (1808-1809), där Sverige förlorar den östra riksdelen Finland till Ryssland.

Yrken i Bergsgården under 1800-talet: Bland pigor, drängar – och doktorer

Under 1800-talets första årtionden blir uppgifterna om personers yrken i husförhörslängderna mer detaljerade, vilket ger en tydligare bild av vilka som bebor byn Bergsgården. Yrken med anknytning till gruvan och hyttverksamheten är fortsatt vanliga: smältare, hyttarbetare, bergsman, gruvdräng. En och annan hantverkare förekommer också, som exempelvis skomakare. Sannolikt görs det allra mest hantverket hemma, det är få specialiserade hantverkare i byn. Den allra mest förekommande yrkeskategorin är dock pigor och drängar, som var det yrke som stod de flesta till buds efter konfirmationen. Som piga eller dräng lärde sig unga personer det som krävdes för att förhoppningsvis så småningom kunna sköta ett eget hushåll. Att vara piga eller dräng var ibland ett genomgångsyрке, ett steg på vägen mot det egna hushållet och den egna gården, men under 1800-talet växte landsbygdsbefolkningen kraftigt och många pigor kom att bli tjänstehjon livet ut.⁷⁶

I mitten av 1800-talet har andra yrken letat sig in i husförhörslängderna: Johan Bergsten arbetar som kronobefallningsman, Fredric Norberg som handelsbokhållare, Carl Thure Ihrman som häradsskrivare och Fredric Kronberg som handelsman. Det blir också viktigt att signalera klasskillnad i hur kvinnor benämns: kvinnor ur den högre samhällsklassen kallas mamsell eller fru, övriga gifta kvinnor betecknas hustru. Ett par mäns titlar sticker dock ut lite extra och gör mig nyfiken: Bergsrådman Johan Gustaf Ihrman och hustrun Hedvig Catharina Brandbergs son Johan Fredric (f. 1816) är skriven som medicine doktor och sonen Theodor (f. 1818) som magister.⁷⁷ Båda bröderna studerar vid Kungliga gymnasiet i Västerås.⁷⁸ Av husförhörslängden framgår också att Johan Fredric flyttar till Falköping 1852 och Teodor till Stockholm 1847. Jag följer brödraparet framåt i källorna. Johan Fredric studerar till läkare vid Uppsala universitet

⁷⁵ [Inrikes pass 1700- till 1900-tal | Genealogiska Föreningen](#)

⁷⁶ <https://popularhistoria.se/vardagsliv/arbetsliv/pigornas-slit>

⁷⁷ Stora Kopparberg (W) AlB:9 (1847-1856) Bild 291 / sid 271 (AID: v131720.b291.s271, NAD: SE/ULA/12231)

⁷⁸ https://archive.org/stream/arkivkopior.se-runeberg-rudebeck18/rudebeck18_djvu.txt

och disputerar 1848 på avhandling om ”Chirurgiska iakttagelser”, som behandlar en fallbeskrivning av en fjortonårig pojke med en tumör i underkäken.⁷⁹ Johan Fredric flyttar så småningom till Torshälla och gifter sig 1856 med den elva år yngre Hedda Johanna Berglund. Han senare att arbeta som provinsialläkare i Eskilstuna. Den yngre brodern, Teodor, disputerar även han. Han flyttar så småningom till Stockholm där han arbetar som justerare vid Generallantmäteriet.⁸⁰ Här har han bland annat ansvar för att justera brännvinsprovare och termometrar.⁸¹

⁷⁹ <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:803660/FULLTEXT01.pdf>

⁸⁰ Finska församlingen (A, AB) AII:15 (1898-1908) Bild 430 / sid 40 (AID: v84801.b430.s40, NAD: SE/SSA/0004)

⁸¹ Sveriges och Norriges Stats-Kalender, utgiven efter Kongl. Maj:ts nådigaste förordnande av dess Wetenskaps-academi. Stockholm 1864

Bildkavalkad: Bergsgårdens bergsmansgårdar

